

Jan Iluk

Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy translacyjnej

Studia Germanica Gedanensia 27, 161-175

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Iluk
Uniwersytet Śląski

Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy translacyjnej

Legislative and legal terminology from the translation point of view. – The paper deals with interlinguistic relations between two-word German names and their Polish equivalents in legislative and legal language. The relation of equivalency plays an important part in the interlinguistic research. In the case of names that can be found in legislative and legal texts the basic indicator of equivalence is the denotative and prescriptive equivalency. From the translation point of view, the important issue is the category and number of the name components, the way of combining them and also the semantic motivation. Taking these factors into consideration, one can generate nine types of interlinguistic equivalency. The established differences are usually of irregular character. While strongly inferring, they influence the quality of translation task.

Juristische Terminologie aus translatorischer Perspektive. – Den Gegenstand der vorliegenden Analyse bilden interlinguale Relationen zwischen deutschen zweigliedrigen Benennungen und ihren polnischen Entsprechungen in juristischen Texten. In interlingualen Untersuchungen juristischer Benennungen von Rechtsinstitutionen und -zuständen spielt die denotative und präskriptive Äquivalenz eine grundlegende Rolle. Aus translatorischer Perspektive sind dabei die Kategorie und die Zahl der Benennungskonstituenten, ihre Verbindungsart und ihre Motivation ausschlaggebend. Berücksichtigt man diese Faktoren, so lassen sich neun Typen der interlingualen Äquivalenz ermitteln. Sie kommen unregelmäßig vor und sind kaum vorausszusehen. Stark inferierend beeinflussen sie negativ die Findung der entsprechenden Äquivalente in der Zielsprache.

1. Cel i przedmiot badań

Przedmiotem analizy są relacje interlingwalne między niemieckimi nazwami dwuwyrzowymi i ich polskimi odpowiednikami w języku prawnym i prawniczym. Szczególne zainteresowanie tą grupą terminologiczną wynika z następujących powodów:

1.1. Według ustaleń GAJDY (1990: 96) polskie systemy terminologiczne zawierają do 90% nazw złożonych. Natomiast ze statystycznych badań języka prawnego wynika, że na 100 najczęstszych form podstawowych słów w języku prawnym przypadają 54 nazwy, podczas gdy w polszczyźnie współczesnej tylko 12 (por. MALINOWSKI 2006: 70). Dane te potwierdzają wysokie nasycenie tekstów prawnych i prawniczych nazwami, dlatego

znaczna część zadania translacyjnego dotyczy ich przekładu. Wysokie nasycenie tekstów nazwami złożonymi wynika z potrzeby precyzyjnego nazywania instytucji i stanów prawnych za pomocą dwóch różnicujących cech (por. IŁUK 1993: 169).

1.2. Diametralnie odmienny sposób tworzenia terminów oraz różny poziom eksplikacji semantycznych relacji między składnikami w obu językach wpływa na skomplikowaną sieć relacji interlingwalnych. Z tego względu przekład polskich sterminologizowanych grup wyrazowych na język niemiecki i odwrotnie nie jest i nie może być sprawą prostą.

1.3. Przyjmując nazwę za jednostkę badawczą¹, usuwa się na dalszy plan teoretyczne kwestie zespolenia, terminologiczności, idiomatyczności grup wyrazowych (por. np. SZUBERT 2010). Są to notabene zagadnienia, które bezpośrednio nie interesują tłumacza podczas zadania translacyjnego, ponieważ stopień trudności przekładu zleksykalizowanego i niezleksykalizowanego skupienia terminologicznego może być podobny (por. *list żelazny – Freibrief* oraz *pierwsza zmiana – Frühschicht*). W obu przypadkach przekład członu określającego nie może bazować na jego zawartości semantycznej w języku wyjściowym, por. żelazny ≠ frei, pierwsza ≠ früh.

1.4. Proces identyfikacji nazw ułatwiają struktury nominacyjne, które można wyodrębnić dla każdego języka. Badane tu nazwy dwuskładnikowe w języku polskim i niemieckim składają się z nadrzędnika (inaczej: członu określanego) i podrzędnika (członu określającego)². Nadrzędnikiem jest rzeczownik, a podrzędnikiem rzeczownik, przymiotnik lub inna część mowy pełniąca jego funkcję, np. imiesłów przymiotnikowy. Człony tworzące nazwę mogą być zespolone na zasadzie złożenia, tzn. bez fleksyjnych wykładników relacji syntaktycznych, albo z eksplicytnie wyrażonymi relacjami syntagmatycznymi.

1.5. W badaniach interlingwalnych istotną rolę pełni relacja ekwiwalencji. Na jej podstawie stwierdza się, w jakim stopniu określone elementy z dwóch różnych języków są względem siebie równoważne. Według SANDRINIEGO (1996: 140 i n.) wymóg ekwiwalencji terminologicznej jest spełniony w najwyższym stopniu, jeśli tożsame są intensje nazw, podczas gdy ekstensje nazw nie muszą się pokrywać, ponieważ ich określenie zależy od szczegółowych regulacji prawnych, wykładni i orzeczeń sądowych. W przypadku nazw występujących w tekstach prawnych i prawniczych podstawowymi wyznacznikami równoważności jest ekwiwalencja pojęciowa (denotacyjna) i normatywna. Ekwiwalencja pojęciowa określa stopień zgodności denotacyjnej (referencjalnej) nazw, natomiast ekwiwalencja normatywna – stopień przymusu selekcji formy językowej.

2. Klasyfikacja ekwiwalencji interlingwalnych między niemieckimi i polskimi nazwami prawnymi

Podjęty opis relacji ekwiwalencji między niemieckimi i polskimi nazwami prawnymi uwzględnia kategorię składników, sposób ich zespolenia oraz selekcję motywów nazwotwórczych.

¹ W logice nazwą jest taki wyraz lub związek wyrazowy, który w zdaniu może być użyty jako podmiot lub orzecznik (por. LEWANDOWSKI / MALINOWSKI / PETZEL 2004: 131).

² W logicznych analizach nazw wyróżnia się argumenty i funkctory nazwotwórcze.

Wyniki takiej analizy gwarantują dokładniejszy obraz relacji interlingwalnych niż ich podział na ekwiwalencję pełną, częściową i zerową, tak jak się to praktykuje w badaniach konfrontacyjnych. Na tej podstawie wydzielono następujące relacje interlingwalne:

1. Zgodność kategoriałna i semantyczna składników oraz relacji syntagmatycznych

Do tej grupy zalicza się takie nazwy, których kategorie składników, sposób zespolenia i selekcja motywów nazwotwórczych są podobne.

1.1. A + N	A + N ³
stille Gesellschaft	spółka cicha ⁴
mildernder Umstand	okoliczność łagodząca
belastender Umstand	okoliczność obciążająca
1.2. N + D	N + D
Auflösung der Gesellschaft	rozwiązanie spółki
Einziehung der Aktien	umorzenie akcji
Ablegung des Eides	złożenie przysięgi
1.3. A + PN	A + PN
Anteil am Verlust/Gewinn	udział w stratach/zyskach
Berufung in Strafsachen	rewizja w sprawach karnych
Recht auf Verteidigung	prawo do obrony

2. Zgodność kategoriałna i semantyczna składników, odmienny sposób zespolenia

Grupę tę tworzą ekwiwalentne nazwy, które cechuje zgodność kategoriałna i semantyczna składników, natomiast różni je sposób ich zespolenia.

2.1. Złożenie nominalne	Konstrukcja atrybutywna z przydawką dopełniaczową
NN	N + D
Urkundeninhaber	okaziciel dokumentu
Gewaltopfer	ofiara czynu
Schuldmerkmale	znamiona winy
2.2. Złożenie nominalne	Konstrukcja atrybutywna z przydawką przyimkową
NN	N + PN
Drohbrief	list z pogróżkami
Inhaberaktien	akcje na okaziciela
2.3. Konstrukcja atrybutywna z przydawką przyimkową	Konstrukcja z przydawką przymiotną
N + PN	N + A
Vergütung in Geld	wynagrodzenie pieniężne
2.4. Konstrukcja atrybutywna z przydawką przyimkową	Konstrukcja atrybutywna z przydawką dopełniaczową
N + PN	N + D

³Znaczenie użytych symboli: NN = złożenie nominalne, N = rzeczownik, A = przymiotnik, D = rzeczownik w dopełniaczu, PN = grupa przyimkowa, + = eksplicytnie wyrażona relacja syntagmatyczna.

⁴Spółka cicha nie ma regulacji w polskim prawie.

Anspruch **auf** Leibrente
Verhängen **von** Strafen

prawo dożywocia
nakładanie kar

3. *Odmienne kategorie składników i reguły zespolenia, podobna selekcja składników pod względem semantycznym*

Grupę tę tworzą ekwiwalentne nazwy, które mają odmienne kategorie składników i reguły zespolenia, ale podobną selekcję składników pod względem semantycznym. Nazwy niemieckie mają strukturę złożenia, natomiast w polskich odpowiednikach podrzędnikiem jest przymiotnik adnominalny. Istniejące różnice interlingwalne dotyczą szyku i sposobu zespolenia składników.

Złożenie nominalne
NN
Schriftform
Namensaktien
Rechtsfähigkeit

Konstrukcja z przydawką przymiotną
N + A (A = przymiotnik denominalny)
forma **pisemna**⁵
akcje **imienne**
zdolność **prawna**

4. *Podobna kategoria składników, odmienne reguły zespolenia i odmienna selekcja podrzędnika pod względem semantycznym*

Ta kategoria ekwiwalentnych nazw różni się tym, że niemieckim złożeniom odpowiadają w języku polskim grupy imienne z przydawką przymiotną oraz semantycznie niekongruentnym podrzędnikiem.

AN
Frühschicht
Spätschicht

N + A
pierwsza zmiana
druga zmiana

5. *Odmienny sposób zespolenia, odmienna kategoria składników i selekcja podrzędnika pod względem semantycznym*

Ta kategoria ekwiwalentnych nazw różni się tym, że w języku niemieckim mają one formę złożenia, a w języku polskim – grupy imiennej z przydawką przymiotną, dopełniaczową lub przyimkową oraz semantycznie niekongruentny podrzędnik.

5.1. NN
Leibrente
Stammkapital
Schattenwirtschaft⁶

N + A
renta **dożywotnia**
kapitał **zakładowy**
szara strefa

5.2. NN
Pflichtverteidiger

N + PN
obrońca z **urzędu**

5.3. AN
Hochverrat

N + D
zdrada **stanu**

⁵ Różniące się składniki zaznaczono wytłuszczonym drukiem.

⁶ Niemiecka nazwa *Grauzone* o podobnym znaczeniu nie ma statusu terminologicznego.

6. Podobny sposób zespolenia, ale odmienna selekcja nadrzędnika lub podrzędnika pod względem semantycznym

Ta grupa ekwiwalentnych nazw charakteryzuje się tym, że w języku niemieckim mają one formę złożenia, zaś w języku polskim – grupy imiennej z przydawką przymiotną oraz semantycznie niekongruentny nadrzędnik.

6.1. A + N	N + A
flüssige Mittel	środki pieniężne
natürliche Person	osoba fizyczna
6.2. AN	N + A
elterliche Sorge	władza rodzicielska

7. Odmienny sposób zespolenia oraz odmienna selekcja nadrzędnika pod względem semantycznym

Ta grupa ekwiwalentnych nazw charakteryzuje się tym, że w języku niemieckim mają one formę złożenia, a w języku polskim – grupy imiennej z przydawką przymiotną oraz semantycznie niekongruentny nadrzędnik.

NN	N + A
Vermögenslage	stan majątkowy (majątku)
Versicherungsprämie	składka ubezpieczeniowa
Kreditwürdigkeit	zdolność kredytowa

8. Odmienny sposób zespolenia oraz odmienna selekcja nadrzędnika i podrzędnika pod względem semantycznym

8.1. NN	N + A
Haftpflicht	odpowiedzialność cywilna
Wehrpass	książeczka wojskowa
8.2. NN	N + D
Flurbereinigung	komasacja gruntów
8.3. NN	N + PN
Führungszeugnis	zaświadczenie o niekaralności
Beglaubigungsbefugnis	uprawnienie do poświadczania

9. Odmienna struktura i różna liczba motywów nazwotwórczych

Zbiór ten stanowią ekwiwalentne nazwy, które różnią się liczbą składników. Można tu wydzielić następujące podgrupy:

9.1. Nazwa złożona odpowiada nazwie prostej, składającej się z jednego wyrazu

W języku niemieckim nazwa ma formę złożenia, natomiast w języku polskim odpowiada jej nazwa prosta, której zawartość semantyczna może być podobna do jednego ze składników nazwy niemieckiej. Często ekwiwalencja semantyczna między poszczególnymi składnikami jest mało transparentna ze względu na historię derywacyjną polskiego odpowiednika.

8.1.1. NN	N
Antragsschrift	wniosek
Finderlohn	znależne
Bestechungsgeld	łapówka

9.2. Nazwa złożona z dwóch składników odpowiada nazwie złożonej z trzech i więcej składników

Niemieckim dwuskładnikowym złożeniom nominalnym odpowiadają polskie grupy wyrazowe składające się z trzech składników. Ponadto różnica między nimi polega na sposobie zespolenia oraz różnej, często też odmiennej selekcji motywów nazwotwórczych.

8.2.1. NN	N + N + N, N + N + A,
Freiheitsstrafe	kara pozbawienia wolności
Zollfahndung	ściganie wykroczeń / przestępstw celnych
Zahlungsunfähigkeit	brak płynności finansowej
9.2.2. NN	N + A + N
Notstand	stan wyższej konieczności
Pflegekind	dziecko specjalnej troski
Rechnungsbericht	opinia biegłego rewidenta
8.2.3. NN	A + N + A
Jahresabschluss	roczne sprawozdanie finansowe
9.2.4. NN	N + PN + N, N + PN + A
Treuerabat	rabat dla stałych klientów
Geschäftsfähigkeit	zdolność do czynności prawnych
8.2.5. NN	Różnego rodzaju grupy wyrazowe
Geburtszulage	jednorazowa zapomoga z tytułu
Härtefall	urodzenia się dziecka (pot. becikowe)
Gründungsaufwand	(szczególnie) ciężka sytuacja /
Strafmündigkeit	szczególnie trudny przypadek ⁷
Zahlungsunfähigkeit	koszty poniesione w związku
	z powołaniem spółki
	zdolność do poniesienia odpowiedzialności
	karnej
	brak płynności finansowej

10. Odmierna struktura i kategoria składników nazw

Grupę tę tworzą niemieckie złożenia, w których podrzędnik jest przymikiem lub partykulą, natomiast w ekwiwalentnej nazwie polskiej odpowiada mu składnik lekсыkalny,

⁷ Nazwa ta oznacza szczególnie przypadek, dla którego można zrobić wyjątek od obowiązujących zasad postępowania decyzyjnego.

najczęściej w formie przymiotnika. Jego zawartość semantyczna w różnym stopniu odpowiada znaczeniu implikowanemu przez dany przymimek.

10.1. PräpN	N + A lub inna konstrukcja
Vorkaufsrecht	prawo pierwokupu
Vorvertrag	umowa przedwstępna
Nachtermin	termin dotatkowy
Nachfinanzierung	finansowanie dotatkowe
Nebenkosten	dotatkowe koszty
Nebenbeschäftigung	dotatkowe zatrudnienie
Gegenbürgschaft	poręczenie wzajemne
Gegenunterschrift	kontrasygnata
Überkapazität	nie wykorzystana zdolność produkcyjna
Unterkonten	konta analityczne

Inną podgrupę stanowią niemieckie nazwy złożone z dwóch składników leksykalnych, przy czym w języku polskim odpowiada im nazwa, w której nadrzędnikiem jest morfem słowotwórczy oznaczający subiekta czynności lub stanu.

10.2. NN	N+sufiks
Schatz meister	skarbnik
Pfandgläub iger	zastawnik
Steuerz ahler	podatnik

Grupa niemieckich złożzeń z partykułą w podrzędniku, której w języku polskim odpowiada grupa imienna z przydawką przymiotną.

10.3. partykuła N	N + A
Rück wirkung	moc wsteczna
Rück bürge	poręczyciel regresowy
Rück antwort	opłacona odpowiedź (np. w formie kartki pocztowej)

11. Internacjonalizmy jako składniki nazw

Z przyczyn interferencyjnych należy wydzielić nazwy, w których jeden ze składników jest internacjonalizmem. Tworzą one następujące typy relacji interlingwalnych:

11.1. NN (oba człony są wyrazami rodzimymi)	I (internacjonalizm)
Doppe le he	bigamia
Wirtschaftsprü f er	rewident
Sachein l age	aport
11.2. NN	I + D
Nachlass p fleger	kurator spadku

Vertragsauslegung Versicherungsausweis	interpretacja lub wykładnia umowy legitymacja ubezpieczeniowa (dowód ubezpieczenia)
11.3. AN Höchstpreis Mindestpreis	N + A (A = internacjonalizm) cena maksymalna cena minimalna
11.4. IN Konkursverfahren Wertpapierhandel Splitting-Vergünstigung	różne schematy składniowe postępowanie upadłościowe obróć papierami wartościowymi ulga z tytułu wspólnego opodatkowania małżonków

3. Znaczenie interlingwalnych badań leksyki zawodowej dla celów translacyjnych

W procesie translacyjnym ukazane podobieństwa i różnice wymuszają dokonania ściśle określonych operacji kognitywnych, o ile dostęp do mentalnego leksykonu terminologicznego nie jest całkowicie zautomatyzowany, tzn. osoba przekładająca tekst ma przy-swojony pełny katalog nazw z danej dziedziny wiedzy w obu językach i bez najmniejszego wysiłku posługuje się nomenklaturą dwujęzyczną⁸. Aby spełnić ten warunek, trzeba byłoby najpierw opanować dwujęzyczną terminologię, a dopiero później przystępować do przekładu tekstu. Jednakże zanim osiągnie się taki poziom kompetencji i biegłości lub jeśli tłumaczy się po raz pierwszy jakiś termin, dla którego nie zna się lub nie ma jeszcze ustalonego odpowiednika w języku docelowym, przekład nazw ma charakter procesowy. Dokonuje się zatem odkodowania nazwy, czyli odczytania jej znaczenia (które nie zawsze wynika bezpośrednio ze struktury morfologicznej), poszukuje się stosownych odpowiedników albo mniej lub bardziej świadomie dostosowuje się nazwę z tekstu wyjściowego do wymogów nominacyjnych w języku docelowym. Przykładowo, Federalny Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z dnia 26.3.2001 wprowadził do niemieckiego języka prawnego nowy termin: *in Hör- und Sichtweite*. Skalkowanie tego terminu w języku polskim prowadzi do utworzenia mało komunikatywnej nazwy ‚na odległość słuchu i wzroku’. Natomiast stosując wyżej wymienione procesy przekładu, można utworzyć poprawny odpowiednik w języku polskim: *na odległość kontaktu głosowego i wzrokowego*.

W doborze odpowiedników terminologicznych pewną pomoc stanowią międzyjęzykowe ekwiwalencje formalne. Z badań JEZIORSKIEGO (1983) wynika, że polskim grupom wyrazowym, w których podrzędnik ma postać przymiotnika (często adnominalnego), dopełniacza lub grupy przyimkowej, w języku niemieckim najczęściej odpowiada złożenie. Dla nazw trójskładnikowych w języku sportowym korelacja ta wynosi aż 70–80% (por. LIPCZUK 1981). Można zatem przyjąć, że w języku prawnym utrzymuje się podobnie wysoki poziom formalnej korelacji nazw.

⁸ Taki obowiązek istnieje tylko na kierunkach medycznych. Natomiast tłumacz, który nie jest prawnikiem, nabywa tę kompetencję stopniowo w miarę zdobywania doświadczenia.

4. Rodzaj i stopnie trudności przekładu nazw

Z przedstawionej klasyfikacji typów ekwiwalencji można wyprowadzić wnioski dotyczące rodzaju i stopnia trudności przekładu poszczególnych kategorii nazw prawnych. Za wyznacznik stopnia złożoności zadania translacyjnego należy uznać rodzaj i ilość operacji kognitywnych, których trzeba dokonać, aby znaleźć lub utworzyć właściwy odpowiednik w języku docelowym.

4.1. Możliwość kalkowania nazw

Zgodnie z powyższym najłatwiejszy jest przekład takich nazw, których kategorie składników, sposób zespolenia i selekcja motywów nazwotwórczych są podobne. Nazwy tego typu można kalkować z jednego języka do drugiego. Nieco wyższy stopień trudności towarzyszy przekładom nazw, które różnią się kategorią składników i sposobem ich zespolenia. Chodzi tu o polskie skupienia wyrazowe, którym odpowiadają niemieckie złożenia nominalne. W procesie ich przekładu należy wyzerować wyznaczniki relacji syntagmatycznych i dostosować szyk oraz – jeśli to konieczne – kategorię semantycznie ekwiwalentnego podrzędnika do wymogów niemieckiej struktury nominacyjnej, której eksponentem jest dana nazwa. W przypadku przekładu nazw, których obcojęzyczne ekwiwalenty nie są znane tłumaczowi, może dochodzić do subiektywnego wrażenia, że antycypowana nazwa bez eksplicytnych wykładników zespolenia syntagmatycznego w języku docelowym może tracić na semantycznej transparentności. Obowiązujący przymus wyboru formy określonej nazwy w tekstach prawnych i prawniczych wyklucza możliwość mniej lub bardziej swobodnego przekładu. Dlatego tłumacz, świadomy silnego oddziaływania interferencyjnego form nazw rodzimych, powinien nauczyć się blokować nawyk nominacyjny wyniesiony z języka ojczystego, aby w ten sposób zneutralizować skłonność do transferu rodzimych struktur syntagmatycznych. Blokada taka bez odpowiedniego treningu translacyjnego nie jest sprawą prostą.

4.2. Przekład nazw różniących się motywacją semantyczną

Znacznie wyższy stopień trudności translacyjnej sprawiają nazwy, których składniki różnią się motywami nazwotwórczymi. Zagrożenie interferencją w tym zakresie jest bardzo duże ze względu na procesy, które sterują dostępem leksykalnym do inaczej semantycznie motywowanej nazwy w języku docelowym. Generalnie dostęp leksykalny bazuje na znaczeniu składników nazwy w języku wyjściowym. W przypadku różnic semantycznych kalkowanie wzoru semantycznego jednego lub obu składników nazwy prowadzi do utworzenia niepoprawnej nazwy. Skalkowanie motywacji jednego z członów nazwy wieloskładnikowej powoduje nie tylko nieświadome naruszenie normy preskryptywnej, ale i niezrozumienie przełożonej nazwy w tekście docelowym. Mniejsze niebezpieczeństwo niezrozumienia grozi w przypadku transferu motywacji podrzędnika, np. ‚biologischer Vater’ zamiast ‚leiblicher Vater’, ponieważ ich funkcja denotatywna jest podobna. W innych sytuacjach transfer

motywacji semantycznej podrzędnika lub nadrzędnika prowadzi nieuchronnie do nierozpoznania funkcji denotacyjnej nazwy.

por. *obrona konieczna* – **notwendige Verteidigung*⁹ – *Notwehr*
odpowiedzialność cywilna – **zivile Verantwortung* – *Haftpflicht*

Skłonność do przenoszenia rodzimego motywu nazwotwórczego wynika z niewiedzy o ograniczeniach w zakresie reprodukcyjności semantycznych wzorców nazwotwórczych konkretnych nazw. Istotną rolę odgrywa tu też łączliwość składników nazwy. Im liczniejsze jest pole kolokacyjne jednego ze składników, tzn. im dłuższy tworzy łańcuch kolokacyjny (*Kollokationskette*), tym większe może być prawdopodobieństwo użycia analogii w semantycznej selekcji poszczególnych składników w nazwach złożonych w języku obcym (por. IŁUK 1990: 87). Wydawałoby się, że przekładając podrzędnik polskiej nazwy *obrona konieczna* zgodnie z jego semantyką oraz uwzględniając łańcuch kolokacyjny przymiotnika *notwendig*¹⁰, za niemiecki odpowiednik można by przyjąć *notwendige Verteidigung* albo *notwendige Abwehr*. Okazuje się, że antycypowany termin ‚*notwendige Verteidigung*’ istnieje w niemieckim języku prawnym, ale ma zupełnie inną funkcję denotacyjną¹¹. Istniejące interlingwalne różnice kolokacyjne, jak w poniższych przykładach:

osoba fizyczna – **physische Person* – *natürliche Person*
kultura fizyczna – **physische Kultur* – *Körperkultur*
wada fizyczna – **physischer Mangel* – *Sachmangel*

ograniczają stosowanie zasady analogii w zakresie semantycznej selekcji składnika określonych nazw podczas ich przekładu.

Wyjątkową trudność sprawiają te nazwy ekwiwalentne, w których nadrzędnik lub podrzędnik i nadrzędnik równocześnie różnią się pod względem semantycznym, ponieważ dostęp leksykalny, bazujący z reguły na znaczeniu składników nazwy w języku wyjściowym i podprogowych procesach semantycznego torowania asocjacyjnego (*priming effect*), utrudnia antycypację prawidłowej nazwy w języku docelowym. W takich sytuacjach konieczna jest znajomość skryptów, czyli rozumienie instytucji i stanów prawnych występujących w wyjściowym i docelowym systemie prawnym. Może ona zneutralizować skłonność do kalkowania składników nazwy w tekście docelowym pod względem semantycznym i/lub formalnym.

Rozwiązaniem pomocniczym jest konsultacja słowników. Może ona jednak nie dać oczekiwanych efektów, ponieważ w przypadku braku poszukiwanego terminu nie wiadomo, pod jakim hasłem należy szukać stosownych odpowiedników w języku docelowym¹². Zdarza się,

⁹ *Notwendige Verteidigung* oznacza w języku niemieckim obronę z urzędu, a nie – jak podaje KILIAN (1996: 672) – obronę obligatoryjną.

¹⁰ Por. *notwendige Reaktion*, *notwendige Maßnahmen*, *notwendige Reparaturen*, *notwendige Versicherung*.

¹¹ Por. § 137 StPO lub *Creifelds Rechtswörterbuch* 1990: 1256 i n.

¹² Niemieckiego odpowiednika nazwy *wada fizyczna* nie podaje *Wielki słownik polsko-niemiecki* ani pod hasłem *fizyczny*, ani *wada*.

że specjalistyczne słowniki dwujęzyczne nie zawierają w ogóle poszukiwanego hasła¹³ bądź też podane ekwiwalenty są nieuzualne i nie spełniają normy preskryptywnej:

koszulka na dokumenty – **Dokumenthemdchen* – **Folientasche für Dokumente*¹⁴ – *Sichthülle*
notwendige Verteidigung – **obrona obligatoryjna*¹⁵ – *obrona z urzędu*
Ortstermin – **lokalna rozprawa sądowa*¹⁶ – *wizja lokalna*

W takiej sytuacji groźba utworzenia lub powielenia za słownikiem nieprawidłowej nazwy w języku docelowym jest bardzo realna. Istniejące obecnie możliwości weryfikacyjne za pomocą Internetu mogą pomóc w wyeliminowaniu nieprawidłowo antycypowanego odpowiednika. Natomiast pewność co do poprawności przekładu takiej kategorii nazw można uzyskać dopiero po uważnej lekturze paralelnych tekstów o podobnej treści w języku docelowym.

4.3. Przekład nazw różniących się liczbą składników

Przekładając nazwy z grupy 9.2 z języka polskiego na niemiecki bez odpowiedniej wiedzy terminologicznej kalkuje się wszystkie składniki, ich zawartość semantyczną i reguły zespolenia. Prowadzi to do utworzenia nieuzualnej nazwy i naruszenia normy preskryptywnej lub uzusu terminologicznego, ponieważ odpowiedniki niemieckie są złozeniami dwuskładnikowymi. W profesjolektach mają one często charakter skrótów pojęciowych (*ergänzungsbedürftige Benennungskürzel*), których zawartość ustalana jest za pomocą inferencji (por. SISAŁ 2005: 33). Do ich zrozumienia niezbędna jest wiedza pozajęzykowa, na podstawie której uzupełnia się elementy pojęcia nie wyrażone w strukturze nazwy. O znaczeniu nazwy prawnej może decydować w równym stopniu to, co tkwi w niej *in presentia*, jak i *in absentia* (por. PIEŃKOS 1999: 120). Takim ekstremalnym przykładem jest niemieckie złozenie dwuskładnikowe *Nachtrunk*, którego sens w języku polskim odzwierciedla grupa wyrazowa składająca się aż z ośmiu składników: *spożycie napoju alkoholowego po spowodowaniu wypadku drogowego w stanie nietrzeźwym*. Zatem bez odpowiedniej kompetencji terminologicznej trudno o prawidłowy przekład tego typu nazw¹⁷.

Inna trudność występuje w sytuacjach, w których odpowiednikiem w języku docelowym jest nazwa prosta, czyli termin semantycznie nietransparentny, i odwrotnie. Nazwa złożona ma inny sposób semantycznego torowania niż nazwa prosta, dlatego żaden ze składników nazwy złożonej nie może być podstawą torowania asocjacyjnego. Dodatkową przeszkodę może stanowić polisemia nazwy prostej, wymagająca wyboru zgodnie z aktualizowanym znaczeniem w danym kontekście. Problem ten ilustrują relacje interlingwalne polskiej nazwy *staż*. W zależności od aktualizowanego znaczenia odpowiadają jej w języku niemieckim

¹³ Np. hasła *wizja lokalna* brak w słowniku KILIAN (2000) i KIENZLER (2007).

¹⁴ Taki ekwiwalent podaje *Wielki słownik polsko-niemiecki* PWN, s. 262.

¹⁵ Por. KILIAN 1996: 672.

¹⁶ Por. KIENZLER 2007.

¹⁷ Por. także nieporadny przekład tej nazwy w KILIAN 1996, T.II, 427.

Probezeit (= okres próbny pracy przed objęciem samodzielnego stanowiska) lub *Dienstjahr* (= okres pracy, okres działalności w jakiejś dziedzinie).

4.4. Przekład internacjonalizmów

Problematyczne może okazać się tłumaczenie nazw, które mają status internacjonalizmów lub których składnikiem jest internacjonalizm. Przekonanie o tożsamości semantycznej internacjonalizmów w dwóch językach i możliwości podobnego stosowania w nazwach prawnych i prawniczych:

bigamia – *Bigamie*

klauzula umowa – *Vertragsklausel*

interpretacja umowy – *Vertragsinterpretation*

może przyczynić się do bezrefleksyjnego ich użycia także w tłumaczeniu nazw, w których transfer internacjonalizmu prowadzi do utworzenia nazwy nieuzualnej. W przeciwieństwie do innych dyscyplin naukowych, w języku prawa obowiązuje zasada używania wyrazów pochodzenia rodzimego. Wymagają tego usankcjonowane zasady techniki prawodawczej w każdym kraju¹⁸. Stąd należy się liczyć z większymi ograniczeniami w stosowaniu internacjonalizmów w przekładzie tekstów prawnych i prawniczych. Istniejący problem ilustruje tautonim *kadencja*, którego znaczenie w języku polskim i niemieckim pokrywa się tylko w kontekstach muzycznych, fonetycznych i wersologicznych. Natomiast w tekstach prawnych i prawniczych taka ekwiwalencja semantyczna nie występuje, ponieważ niemiecki wyraz *Kadenz* nie realizuje znaczenia ‚czas urzędowania obieralnego organu lub urzędnika określony przez ustawę’. Brak ten blokuje przekład nazwy *kadencja parlamentu* za pomocą niemieckiego złożenia **Parlamentskadenz*. W grę wchodzi dwa odpowiedniki: *Wahlperiode des Parlaments* lub *Legislaturperiode*. W przypadku tłumaczenia nazw oznaczających urzędy lub urzędników wybieranych na określony czas, np. *kandecja prezydenta*, należy się posłużyć nazwą *Amtszeit* lub *Amtsperiode des Präsidenten*. Niemiecki język prawny i prawniczy wydaje się bardziej konsekwentny w stosowaniu rodzimych składników nazw. Mając na uwadze powyższe, zaleca się szczególną ostrożność w stosowaniu internacjonalizmów w przekładzie polskich nazw prawnych na język niemiecki:

autoryzowany warsztat samochodowy – **autorisierte Autowerkstatt* – *Vertragswerkstatt*

*pismo procesowe*¹⁹ – **Prozessschreiben*²⁰ – **Prozessschrift* – *Schriftsatz*

¹⁸ Por. Zasady techniki prawodawczej. Dz. U. nr 100, poz. 908.

¹⁹ *Wielki słownik polsko-niemiecki* PWN (2008) nie podaje ekwiwalentu tego terminu ani pod hasłem *pismo*, ani pod hasłem *procesowy*.

²⁰ Przykład zaczerpnięty z tekstów internetowych, informujących o oferowanych usługach prawnych.

*wizja lokalna – *Lokalvision – *Ortsbegehung / Tatortbesichtigung²¹ – Ortstermin
przywilej lokacyjny – Lokationsprivileg²² – Gründungsprivileg*

4.5. Przekład nazw złożonych motywowanych przyimkiem lub partykułą w języku niemieckim

Ostatni typ trudności związany jest z grupą nazw złożonych, w których w jednym języku oba składniki wyrażane są odrębnymi wyrazami, a w drugim jeden z nich ma postać formantu słowotwórczego lub przyimka, którym w drugim języku odpowiada wyraz samoznaczyący. Przekład wiąże się tu nie tylko z kategorialną zamianą składnika nazwy, lecz także z redukcją lub eksplikacją zawartości informacyjnej w jej strukturze powierzchniowej. Jakkolwiek omawiane tu struktury nominacyjne wykazują wysoki stopień reproduktywności w języku niemieckim, selekcja polskiego ekwiwalentu jest mało regularna:

*Vorvertrag – umowa przedwstępna
Nebenkläger – oskarżyciel posiłkowy
Hausgenosse – domownik*

Podobne problemy translacyjne występują podczas przekładu niemieckich złożzeń, w których podrzędnikiem jest partykuła „rück-”, a której w języku polskim odpowiadają różne wyrazy samoznaczące:

*Rückerwerb – nabycie powrotne
Rückseite – odwrotna strona
Rückwechsel – wymiana zwrotna*

5. Konkluzja końcowa

Wyniki przeprowadzonej analizy wybranych nazw instytucji i stanów prawnych w języku polskim i niemieckim oraz stopień zagrożenia interferencją ze względu na nieprzewidywalność i nieregularność w występowaniu różnic w zakresie kategorii składników, sposobu ich zespolenia i zawartości semantycznej potwierdzają słuszność przyjętej metodologii badań konfrontacyjnych. Co więcej, w oparciu o tego typu analizy można lepiej zaplanować i przygotować stosowny materiał do zajęć z translacji, uwrażliwić studentów na istniejące dyferencje interlingwalne oraz wykształcić strategie neutralizujące negatywny transfer schematów nominacyjnych. Jak pokazuje praktyka, oddziaływania interferencyjnego w tym zakresie nie neutralizują relatywnie stabilne ekwiwalencje interlingwalne, o których była mowa wyżej.

²¹ Takie ekwiwalenty podaje *Wielki słownik polsko-niemiecki* PWN (2008), s. 903.

²² *Lokationsprivileg* jest używany w niemieckojęzycznych opracowaniach wyłącznie przez polskich autorów lub tłumaczy. Jest to termin poprawny, ale nieużywany w niemieckim.

Interferencji formalnej również nie zapobiega korzystanie ze słowników specjalistycznych, ponieważ większość występujących w nich haseł to nazwy proste. Natomiast polskie nazwy złożone z podrzędnikiem atrybutywnym podawane są wybiórczo i dlatego konsultowanie słownika często nie daje oczekiwanego rezultatu.

Istnieją jeszcze czynniki kognitywne, które wpływają na wynik zadania translacyjnego. Zgodnie z zasadami funkcjonowania pamięci roboczej optymalne ukierunkowanie energii poznawczej możliwe jest tylko w ramach jednego zakresu. W przypadku rozproszenia jej na wiele płaszczyzn, np. rozpoznawanie wyrazów, przyporządkowanie aktualizowanych w związku wyrazowym znaczeń, poszukiwanie odpowiedników semantycznych w mentalnym leksykonie dla języka docelowego, obserwuje się znaczny spadek efektywności poszczególnych procesów, czego efektem są różnego rodzaju błędy interferencyjne. To znaczy, im więcej energii poznawczej zużywa się dla jednego aspektu, np. rozpoznania nazwy, inferowania jej zawartości informacyjnej i/lub przeszukania leksykonu mentalnego, tym mniej jej pozostaje do utworzenia poprawnej struktury nazwy, zwłaszcza w języku obcym²³. Zjawisko limitowania ilości energii kognitywnej oraz konsekwencje wynikające z ograniczonej pojemności pamięci roboczej wyjaśniają, dlaczego tak łatwo ulega się interferencji na płaszczyźnie syntagmatycznej lub semantycznej. Tłumaczenia tekstów prawnych i prawniczych dokonywane podczas egzaminu na tłumacza przysięgłego potwierdzają, że osoby przekładające tekst na język niemiecki tracą kontrolę nad oddziaływaniem interferencyjnym ze strony języka ojczystego i bezwiednie przenoszą polskie nawyki nominacyjne do tekstu obcojęzycznego, mimo że utworzenie złożenia w miejsce grupy wyrazowej lub krytyczna refleksja nad motywami słowotwórczymi ewidentnie uprościłyby formę przekładanego terminu i w konsekwencji składnię danego członu lub nawet całego zdania²⁴.

Efekty tego typu badań interlingwalnych powinny zainteresować również leksykografów, aby w kolejnych edycjach słowników dokonywali selekcji haseł słownikowych ze szczególnym uwzględnieniem wyżej wymienionych dyferencji. W ten sposób wyeliminują niepoprawnie podane ekwiwalencje, uzupełnią zbiór haseł i tym samym ułatwią zdobywanie kompetencji terminologicznej lub weryfikację antycypowanej formy obcojęzycznego terminu.

Bibliografia

- CREIFELDS *Rechtswörterbuch* (101990). München.
- GAJDA, Stanisław (1990): *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole.
- ILUK, Jan (1990): Strategien zur Schließung von Nominationslücken durch fortgeschrittene Deutsch lernende Polen. W: PROKOP, Izabela (red.): *Gesprochene Sprache 1*. Poznań, 83–90.
- ILUK, Jan (1993): Zur Struktur polnischer und deutscher Personenbezeichnungen in juristischen Texten. W: EICHINGER, L.M. / RAITH, Joachim (red.): *Sprachkontakte. Konstanten und Variablen* (= Bochum-Essener Beiträge zur Sprachwandelforschung 20). Bochum, 161–172.

²³ W literaturze przedmiotu wskazuje się na tzw. zjawisko limitowania ilości energii kognitywnej (KARCHER 1988; LUTJEHARMS 1994).

²⁴ Podobne problemy nominacyjne można obserwować w różnych tekstach niemieckich, jeśli język niemiecki nie jest językiem ojczystym autora.

- JEZIORSKI, Jan (1983): Interferenzprobleme polnischer Muttersprachler bei der Bildung deutscher Substantivkomposita. W: *Zeitschrift für Germanistik*, H. 1, 70–80.
- KARCHER, Günther (1988): *Das Lesen in der Erst- und Fremdsprache. Dimensionen und Aspekte einer Fremdsprachenlegetik*. Heidelberg.
- KIENZLER, Iwona (²2007): *Wörterbuch der Wirtschaftssprache. Deutsch-Polnisch. Polnisch-Deutsch*. Warszawa.
- KILIAN, Alina (1996): *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego polsko-niemiecki i niemiecko-polski*. Warszawa.
- LUTJEHARMS, Madeline (1994): Lesen in der Fremdsprache: Zum Leseprozess und zum Einsatz der Lesefertigkeit im Fremdsprachenunterricht. W: *Zeitschrift für Fremdsprachenforschung*, H. 5 (2), 36–77.
- LEWANDOWSKI, Sławomir / MALINOWSKI, Andrzej / PETZEL, Jacek (2004): *Logika dla prawników. Słownik encyklopedyczny*. Warszawa.
- LIPCZUK, Ryszard (1981): Zur Wiedergabe substantivischer Komposita des Deutschen im Polnischen. W: *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Germańska VI – Nauki Humanistyczne-Społeczne*. Zeszyt 113, 3–9.
- MALINOWSKI, Andrzej (2006): *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*. Warszawa.
- PIEŃKOS, Jerzy (1999): *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo o języku*. Warszawa.
- SANDRINI, Peter (1996): *Terminologiearbeit im Recht / Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers*. Wien.
- SISAK, Ladislav (2005): *Probleme der deutschen Wortbildung und der Wortbildungsanalyse aus rezeptiver Sicht*. Prešov.
- SZUBERT, Rafał (2010): Juristische Phraseologie. Lexikalisierte Benennungseinheiten der Rechtssprache. W: KORHONEN, Jarmo i in. (red.): *Europhrase 2008, Beiträge zur internationalen Phraseologie*. Helsinki, 237–248.
- Wielki słownik polsko-niemiecki* (2008). Warszawa.